

איסור לשה"ר ברואה חברו שעבר עבירה

יניב דר

המאמר מוקדש לע"נ דודי ר' דב בן אברהם יצחק לבית סוקולובר ז"ל
ולע"נ סבי וסבתותי ז"ל. ת.נ.צ.ב.ה

תוכן העניינים:

1. הקדמה
2. הבעייתיות בסוגיה בפסחים:
(א) פשט הסוגיה.
(ב) מצוות "הוכח תוכיח את עמיתך".
(ג) חזרה בתשובה.
3. שיטת ר' יונה בהבנת הסוגיה.
4. דיני אדם אוויל:
(א) לשה"ר – עדות ע"י ע"א
(ב) עדות בב"ד ע"י שניים.
(ג) שנאה
(ד) למימרא ליה לרביה למשנייה
5. אדם בינוני שאינו שונא למוכיחו.

1. הקדמה

המקור לסוגיה זו הוא הגמרא בפסחים¹:

"...שלושה הקב"ה שונאן... והרואה דבר ערוה בחברו ומעידי בו יחידי כי הא דטוביה חטא ואתא זיגוד לחודיה ואסהיד ביה קמיה דרב פפא. נגדיה לזיגוד. א"ל טוביה חטא וזיגוד מינגד?! אמר לי: אין דכתיב "לא יקום עד אחד באיש"² ואת לחודך אסהדת ביה שם רע בעלמא קא מפקת ביה. אמר רבי שמואל בר רב יצחק אמר רב **מותר לשנאתו** שנאמר "כי תראה חמור שונאך רובץ תחת משאו"³. מאי שונא? אילמא שונא נכרי והא תניא שונא שאמרו שונא ישראל ולא שונא נכרי אלא פשיטא שונא ישראל ומי שריא למסניה והא כתיב "לא תשנא את אחיך בלבבך"⁴? אלא דאיכא סהדי דעביד איסורא. כולי עלמא נמי מיסני סני ליה. מאי שנא האי אלא לאו כי האי גוונא דחזינא ביה איהו דבר ערוה. רב נתמן בר יצחק אמר **מצווה לשנאתו** שנאמר "יראת ה' שונאי רע"⁵. אמר רב אחא בריה דרבא לרב אשי מהו **למימרא ליה לרביה למשנייה** אמר ליה אי ידע דמהימן לרביה כבי תרי לימא ליה ואי לא לימא ליה"

רשב"ם שם ד"ה "שם רע": מאחר שאין אתה נאמן בעדות לא יתקבל עדותך אין לך עליך מצווה להעיד הרי אתה עובר על לאו דלא תלך רכיל (ויקרא י"ט, ט"ז).

רשב"ם שם ד"ה "מותר לשנאתו": הרואה יחידי דבר ערוה בחבירו **אע"פ שאינו רשאי להעיד לו מותר לשנאתו** שהרי הוא יודע בודאי שהוא רשע.

1 פסחים קי"ג ע"ב.

2 דברים י"ט, ט"ו.

3 שמות כ"ג, ה'.

4 ויקרא י"ט, י"ז.

5 משלי ח', י"ג. צ"ל שניאת.

"מכרמי שומרון"

מגמרא זו בפסחים מתבאר לנו כיצד צריך להתייחס לאדם שתבירו ראה בו דבר ערוה משלוש נקודות מבט עיקריות:

א) האם מותר לפרסם לשה"ר על אדם שעבר עבירה?
תשובה: רואים בפירוש שלא כי "רב פפא נגדיה לזיגוד", כלומר הלקה אותו מלקות מרדות, ונימוקו של רב פפא היה מהפסוק "לא יקום עד אחד באיש" שממנו רואים שעדותו של זיגוד היחיד אינה אלא לשה"ר (רשב"ם).

ב) האם מותר ללכת עם עוד עד לבי"ד כדי שהדיינים ימנעו ממנו מלהמשיך לחטוא?

תשובה: רואים שכן. דוקא עד אחד לא יקום באיש אבל שניים – כן.

ג) האם מותר לשנאתו?

תשובה: מותר לשנאתו ואולי זו אף מצווה – "יראת ה' שנאת רע". הגמרא בסוף מוסיפה גם דין נוסף – אם הוא נאמן לרבו כשניים מותר לספר לרבו כדי שרבו ישנא את אותו עבריין.

2. הבעייתיות בסוגיה בפסחים:

הסוגיה בפסחים דורשת הסבר נרחב. הן בפשט הסוגיה והן לאחר עיון במספר הלכות השייכות למסגרת סוגיה זו:

א. פשט הסוגיה:

מדוע אסור לפרסם לשה"ר על כזה עבריין והרי הוא רשע? ומדוע כבר אין איסור לשה"ר כאשר המעיד בא עם עוד עד לבי"ד? (ובכלל מה מטרת עדותם בבי"ד?) ויותר מזה – איך נוצר חילוק כזה בין לשה"ר לשנאה? – איך לשה"ר אסור לספר עליו אבל לשנא אותו מותר – מה ההגיון בכך?

ב. מצוות "הוכח תוכיח את עמיתך"⁶:

כתב הרמב"ם⁷: "כשיחטא איש לאיש לא ישטמנו וישתוק... אלא מצווה עליו להודיעו ולומר לו למה עשית לי כך וכך ולמה חטאת לי בדבר פלוני שנאמר הוכח תוכיח את עמיתך. ואם חזר וביקש ממנו למחול לו צריך למחול...". ועוד כתב הרמב"ם⁸: "...ונכנס בציווי הזה שנאשים קצתנו

6 ויקרא י"ט, י"ז.

7 הל' דעות פ"ו ה"ו.

8 בספר המצוות, מ"ע ר"ה. ועיין גם שם, מל"ט ש"ג.

"איסור לשה"ר"

לקצנתנו כשיחטא איש ממנו לאיש ולא נטור לו ונחשוב לו עוון אבל נצטוינו להוכיחו במאמר עד שלא ישאר דבר בנפש...". הרמב"ם למעשה מבאר שיש קשר בין שני חלקי הפסוק – "לא תשנא את אחיך בלבבך" ו-"הוכח תוכיח את עמיתך" שכן **אסור לשנוא בן אדם אלא אם כן מוכיחו**, וזאת כדי "שלא ישאר דבר בנפש". ובפשטות הרמב"ם מדבר גם על מצוות שבין אדם למקום (הרמב"ם רק נקט כדוגמא מקרה של "יחטא איש לאיש" כי בפשטות זה גורם לשנאה).

וקשה להבין באיזו מציאות דיברה הגמרא בפסחים: כיצד ניתן לשנוא בן-אדם בלי להוכיחו?! ואת"ל זיגוד הוכיח את טוביה, אז יקשה ממה נפשך: אם הוכיחו וטוביה חזר בתשובה אז האם מותר לשנאתו?! אלא – שעדיין עומד ברישעו. ואז יקשה על כך מהלכה אחרת ברמב"ם – אם אדם מוכיח חבירו כדין תוכחה והוא לא מסכים לשוב, אז מותר לפרסם חטאו ברבים ולבוזתו וכו' שכן כתב הרמב"ם⁹: "... אבל בדברי שמים אם לא חזר בו בסתר¹⁰ מכלימים אותו ברבים ומפרסמים חטאו ומחרפים אותו בפניו ומבזין ומקללין אותו עד שיחזור למוטב כמו שעשו כל הנביאים בישראל". אז מדוע זיגוד עבר על איסור לשה"ר? מדוע ישם רע בעלמא קא מפקת ביה"?

שיטת הסמ"ג ו'החינוך':

כתב הסמ"ג¹¹: "אמנם אם ראה אדם באדם דבר עבירה והוכיחו פעמים רבות ולא קיבלו מותר לשנאותו כדאמר בפרק ערבי פסחים (קיי"ג, ע"ב) כי תראה חמור שונאך רובץ (שמות כ"ג, ה') דמיירי בזה העניין שראה בו דבר עבירה שמותר לשנאתו וכן כתוב (משלי ח, יג) "יראת ה' שנאת רע". וצ"ע לסמ"ג שמבין שהסוגיה בפסחים מדברת שהייתה תוכחה וקשה עליו ממה נפשך¹² כפי שבואר לעיל.

כתב החינוך¹³: "... אבל בשנאת הרשעים, אין בו איסור, אלא מצווה לשנאתן אחר שנוכח אותם על חטאם הרבה פעמים ולא רצו לחזור בהן...". כלומר רק אם מוכיחים את הרשע והוא לא קיבל אז מותר לשנאתו. אבל "החינוך" בניגוד לסמ"ג לא העמיד בפירושו את הסוגיה בפסחים במציאות של

9 הלי דעות, פ"ו סוף ה"יח.

10 עיין ב"חינוך" מצווה ר"מ שמפרש: "אם לא חזר מן התוכחה שבסתר".

11 סמ"ג, מל"ח ה'.

12 הסמ"ג בעצמו מעתיק במל"ח ו' את לשון הרמב"ם מסוף ה"יח לעיל: "...אם לא חזר בו בסתר מלבינים אותו ברבים ומפרסמים חטאו בפניו...". וצ"ע.

13 "חינוך" מצווה ר"יח.

תוכחה. בכל מקרה גם מהחינוך והסמ"ג רואים את הקשר בין שנהא לתוכחה – שנהא מותרת רק אחרי תוכחה שלא נתקבלה.

ג. חזרה בתשובה:

כתב ר' יונה¹⁴: "... ואם החוטא ירא חטא, ראוי לו לדבר על ליבו כי באמת עשה תשובה..." ועוד כתב¹⁵: "ודע, כי אם יראה איש כי עבר חברו על דבר תורה בדרך, והוא גילה על חטאותיו... אשום אשם על זה, כי אולי החוטא ההוא שב מדרכו הרעה, ויגונו ברעיוניו, ולב יודע מרת נפשו...". יוצא מכך שגם אם נפתור את "בעיית התוכחה" עדיין יקשה – אולי האדם הזה חזר בתשובה, ואז בשום מצב א"א ללכת להעיד עליו בבי"ד, גם עם עוד עד, כי שמא שב!

3. שיטת רבי יונה בהבנת הסוגיה:

כתב רבינו יונה¹⁶: "...אל תהי עד חינם ברעך והפתית בשפתיך" (משלי כ"ד, כ"ח), אבל אם ראה כי נכשל חברו בדבר ערוה או באחת מן העבירות, אין ראוי שיעיד על זה חינם, רוצה לומר: ללא תוכחה, גם כי יש אתו עד שני להקים דבר...". הסבר: ר' יונה מתקשה בסוגיה מכיוון שונה – רואים מהסוגיה אצלנו שעם עוד עד אפשר לבוא לבי"ד כדי להעיד על החוטא, וקשה כיצד ניתן לבוא לבי"ד ללא הוכחת העבריין קודם לכן, הרי זו עדות חינם לפי פרשנותו את הפסוק! (ורבי יונה יוצא מנקודת הנחה שלא הוכיחו - כי אם הוכיחו אז מותר לפרסם עליו לשה"ר!¹⁷). ומתוך ר' יונה: "אמנם אם החוטא הוא מן האווילים אשר משפטם לשנות באיוולתם, טוב כי יגידו אל השופטים לייסרו להפרישו מן האיסור, אבל אם הוא עד אחד לא טוב היות האדם לבדו מעיד עד חינם...". אם כן מדוע אין זו עדות חינם לפי ר' יונה? – נסביר את כוונת ר' יונה על פי דברי מנורת המאור והחפץ חיים:

14 שערי תשובה, שער שלישי סי' רי"ט.

15 שם, סי' רט"ו.

16 שם, סי' רי"ט.

17 שהרי אם כן הוא מומר לזה ואינו בכלל "עמיתך", ועיין מה שכתב שם על כזה חוטא, סימן רי"ט.

"איסור לשה"ר"

מנורת-המאור¹⁸: "ועם כל זה אם החוטא הוא מן האווילים, שוגים באיוולתם ושונאים למוכחים... טוב להגידו לשופטים" ומסתמך עליו החפץ חיים¹⁹: "אבל אם הוא רואה שהחוטא הוא מן האווילים הלצים השונאים למוכחים... ובודאי לא יתקבלו דבריו באוזניו, ואנשים כאלו בנקל להם לשנות באיוולתם, ואם כן יכול להיות שיבוא עוד הפעם לידי חטא...". הסבר: ר' יונה תירץ שמדובר באוויל "שמשפטו לשנות באיוולתו" ומפרש אותו "מנורת המאור" שמדובר כאן באוויל שגם שונא למוכחו. ואת הקשר הזה מסביר החפץ חיים²⁰ (שבאמת משנה בלשונו קצת מלשון "מנורת המאור" כדי להסביר את הקשר בין שונה באיוולתו לשונא תוכחה) – אדם כזה שמשפטו לשנות באיוולתו הוא גם בן-אדם לץ ששונא למוכחו, כי הרי איך אנו יודעים "שמשפטו לשנות באיוולתו"? – מכיוון שהוא לץ שאינו מקבל תוכחה, לכן הוא עלול לבוא לידי חטא פעם נוספת. ולכן כתב ר' יונה שכשהולכים להעיד עליו בבי"ד בשניים אין זו עדות חינם למרות שלא הוכחנו, כי אותו חוטא לא מקבל תוכחה! אז לשם מה להוכיח²¹?! על כן, למעשה, לא שייך באוויל דין תוכחה לפי ר' יונה.

בסיכום דבריו יוצא שר' יונה שלל את האפשרויות שמדובר כאן בסתם אדם, אלא המציאות בה מדברת הסוגיה היא באדם אוויל ששונה באיוולתו ושונא למוכחו. כעת מונח בידינו המפתח להבנת יתר מרכיבי הסוגיה.

18 "מנורת המאור" לר"י אבוהב, נר שני, כלל ד', ח"א, פ"א.

19 חפץ חיים, הלכות לשון הרע, כלל ד', הל"ה.

20 ראה חפץ חיים שם, בבאר מים חיים סוף אות כ"ג שכתב: "...וכן מוכח מספר מנורת המאור...דכוונת ר' יונה הוא שדבריו לא יהיו נשמעים לו בתוכחה".

21 ישנם כמה סוגי אנשים בסוגיית לשה"ר – "ירא חטא", "מומרים ופורקי עול" וכד', ור' יונה ממקם ביניהם את אותו אוויל, שהוא אינו מפורקי העול וכד' שעובר עבירות במזיד ותמיד "מתייצב על דרך לא טוב" וכז', שהרי אם כן מותר לפרסם עליו לשה"ר, אלא אותו אוויל רק בנקל לו לשנות באיוולתו.

4. דיני אדם אוויל

א. לשה"ר – עדות ע"י ע"א

אסור לספר על אותו אוויל לשה"ר. ובהסבר ר' יונה מכיון²² ש"אולי החטא ההוא שב מדרכו הרעה, ויגונו ברעיוניו, ולב יודע מרת נפש" ואז הוא²³ "נשוא עוון כי עיקר התשובה לפי מרירות הלב". כלומר לפי ר' יונה איסור הפרסום הוא כי שמא שב, ואמנם יש יותר סיכוי שלא שב אבל מצד לימוד זכות צריך להשאיר אותו במצב של ספק, וכמו שכתב ר' יונה²⁴ "ואם הוא מן הבינונים אשר יזהרו מן החטא ופעמים יכשלו בו... ואם הדבר נוטה לכף חובה יהיה הדבר אצלך כמו ספק ואל תכריעהו לכף חובה". כלומר הלימוד זכות עליו הוא להשאירו במצב של ספק ומספק א"א לפגוע בבן-אדם ע"י לשה"ר.

ב. עדות בבי"ד ע"י שניים

לנקודה זו ר' יונה התייחס בפירושו, מכיוון שמדובר באדם שאין בו מצוות תוכחה, אז א"א לדרוש עליו "אל תהי עד חנם ברעך", לכן מותר ללכת להעיד עליו בבי"ד וזו לא עדות חנם, למרות שלא הוכחנו אותו. והסיבה שאנו הולכים להעיד עליו היא בלשון ר' יונה²⁵ – "לייסרו להפרישו מן האיסור". כלומר זהו קיום הדין של "אפרושי מאיסורא" וזאת מכיוון שמדובר כאן באוויל שבנקל לו לשנות באיוולתו לכן יש עניין שהבי"ד יחלו²⁶ בתהליך של הצלתו מעבירה – יאימו עליו, ייסרו אותו במידת הצורך (מלקות וכ"ו) עד שיחזור למוטב. כאן יש מקום לשאול מדוע כאשר העדות היא בע"א זה לשה"ר ואסור, ואילו בשניים זה מותר, הרי לכאורה מאותה סיבה שאסור לפרסם עליו לשה"ר שמא שב, יהיה גם אסור להעיד עליו בשניים שמא שב

22 לשון ר' יונה בשע"ת, שער שלישי, סי' רט"ו.

23 שם, סוף סי' רי"ז. ועיין גם תחילת סי' רי"ח.

24 שם, סוף סי' רי"ח.

25 שם, סי' רי"ט.

26 ראה גם "מנחת חינוך", מצווה ח' (בהוצאת מכון ירושלים אות י' שם), לגבי חובת בי"ד לכוף חוטא שלא לעשות איסור.

"איסור לשה"ר"

בתשובה! וצ"ל שדין "אפרושי מאיסורא"²⁷ שייך למסגרת של "הסרת נזקים" שמתירה לשה"ר. גם מבחינה רוחנית²⁸ יש עניין של סילוק נזקים ולא רק בענייני ממון. אז אמנם כשאדם מעיד יחידי עדותו לא תתקבל ואין זה אלא לשה"ר, אבל לשניים [שעדותם מתקבלת בבי"ד] יש עניין ללכת לבי"ד כדי להפרישו מן האיסור. ובאמת ר' יונה מסייג את הדין הזה²⁹: "... ואם יש שני עימו, ישמעו השופטים דבריהם לייסר החוטא בהצנע, ולא ילבינו פניו ברבים..." – מכיוון שצריך לצמצם כמה שיותר את הנזק שנגרם לו ע"י עדותם בבי"ד, על השופטים לייסרו בהצנע.

עפ"י הנ"ל מחדש החפץ חיים חידוש³⁰: "ונראה, דהוא הדין לקרוביו של החוטא אם דבריהם יהיו מתקבלין לו". ז"א שאומר הח"ח שלפעמים אפשר לדון תוכחה כ"אפרושי מאיסורא" – כי נניח אם ידוע על אדם מסוים שהוא חוטא [ומן האווילין], ואם נספר לקרוביו אז הוא יתבייש מהם ולא יעשה זאת יותר, כי הם יוכיחו אותו וכו', אז זה מותר, כי התוכחה הזו ממלאת פונקציה של "אפרושי מאיסורא", ולכן למרות שאסור לספר עליו לשה"ר, כאן זה לא יותר גרוע מללכת להעיד עליו בבי"ד, זה ג"כ אפקט של "אפרושי מאיסורא".

ג. שנאה

כבר נכתב³¹ לעיל שהרמב"ם מבאר שיש קשר בין שנאה לתוכחה – א"א לשנוא בן-אדם מבלי להוכיחו. עם דברי הרמב"ם מסכימים הרבה ראשונים כגון הסמ"ג וה"חינוך"³² ולכן קשה מאוד לומר שר' יונה חולק עליהם וצריך ראייה לכך. ובאמת אם היה ניתן לבודד את מרכיב השנאה היה אפשר לומר שמותר לשנוא כל שהוכחנו ולא קיבל אלא שאז גם היה מותר לספר עליו לשה"ר, וזה מה שיוצר כאן את הבעיה.

27 וכ"כ בחפץ חיים, הלכות לשה"ר, כלל ד', הלי"ד בהג"ה ומקורו הוא מחו"מ סימן נ"ח סעי' א' בהג"ה שכתב: "ועד אחד לא יעיד אלא... או בדבר אסור לאפרושי מאיסורא...".

28 ראה חפץ חיים, שם, הלי' י', לגבי אדם שמציל בניו או תלמידיו מנזק רוחני שייגרם להם ע"י התחברות לאדם בעל מידות רעות וכו' שפשוט שמותר ומצווה נמי איכא.

29 שערי תשובה, שער שלישי, סי' ר"כ.

30 חפץ חיים, הלי' לשה"ר, כלל ד', הלי' ה'.

31 ראה חלק 2, "הבעייתיות בסוגיה" – בעיה ב'.

32 שם, "שיטת הסמ"ג והחינוך". ועוד כתב הסמ"ג במ"ע ט': "... ודווקא לרעך שהוא רעך בתורה ומצוות אבל אדם רשע ואינו מקבל תוכחה מצווה לשנאתו שנאמר (משלי ח', י"ג) יראת ה' שנאת רע..." שוב ניתן לראות בדבריו שנאה יכולה להיות רק אחרי תוכחה.

"מכרמי שומרון"

על-מנת לתרץ נחזור להתבונן בלשון הרמב"ם בספר המצוות³³: "...ונכנס בציווי הזה שנאשים קצתנו לקצתנו כשיחטא איש ממנו לאיש ולא נטור לו ונחשוב לו עוון אבל נצטוונו להוכיח עד שלא ישאר דבר בנפש..." הרמב"ם כאן תולה את עדיין השנאה בתוכחה – אסור לשנא אלא להוכיח וזאת על מנת שלא ישאר דבר בלב. כמו כן בהלכות דעות³⁴ הרמב"ם מחלק את מצות תוכחה לשניים: בהל' ו' מדובר על מצוות תוכחה הקשורה בשנאה ובהל' ז' מדובר על עצם מצוות תוכחה. א"כ מפשט הרמב"ם משמע שיש במצוות תוכחה שני דינים.

לכן, בדין תוכחה הכרוך בשנאה אפשר להסביר לפי ר' יונה שאפשר לשמוע מכלל לאו – הן: אסור לשנא א"כ הייתה תוכחה, אבל אם האדם לא מקבל תוכחה, כגון כאן שמדובר באוויל שאינו מקבל תוכחה, אז בהחלט אפשר לשנא אותו!

אבל עדיין קשה – וכי מה ראתה התורה לחלק בין שנאת האוויל שמותרת לבין לשה"ר עליו שאסור. והרי בשניהם יש לומר שמא שב? על כך עונה החפץ חיים³⁵: "...אלמא דאף דמותר לשנא אותו עפ"י התורה כי תו אינו בכלל אחיך ועל זה כתוב בתורה שונאך אפילו הכי לענין להרע לו בידיים דהיינו להלבינו אסור, והוא הדין לילך ולגנותו בפני אחרים אסור **דלא יצא עדיין מכלל עמיתך לזה, ולא התירה התורה רק לשנא אותו בלבד**..." הסבר: כל ההתייחסויות בתורה במסגרת של "בין אדם לחברו" קשורות ל"עם שאיתך בתורה ומצוות" ("עמיתך", "אחיך", "רעך" וכו') אבל יכול להיות מצב שאדם לא יצא מכלל עמד לגמרי כגון כאן באוויל, שהוא יצא ספציפית מן עמד לענין שנאה אבל לא יצא מכלל עמד לשאר הדברים, לכן אין לספר עליו לשה"ר. ויש להבין – מה ההגיון בחילוק זה של התורה? ועל כך י"ל שיש הבדל מהותי בין לשה"ר לשנאה: לשה"ר מוגדרת "כנוק", כפגיעה, היא עושה דין בבן-אדם ומספק א"א לפגוע בבן-אדם, כי למרות שיש לשה"ר תועלת היא **קודם כל נזק**. לעומת זאת לשנאה התייחסות התורה היא שונה, כי הענין של שנאה הוא פחות פגיעה ויותר "טיפול חינוכי" בבן-אדם, השנאה היא דבר פאסיבי, כמו שאומר ר' יונה³⁶: "רק הרחק ירחיק מחברתו עד אשר יודע אליו כי שב מדרכו הרעה". ולכן התורה מתייחסת לזה אחרת ותולה את השנאה בתוכחה

33 ספר המצוות, מ"ע ר"ה.

34 הלי דעות פ"ו, הלי"ו – הלי"ז.

35 כלל ד' מהל' לשה"ר, הלי"ד, בבאמ"ח אות יד'.

36 שערי תשובה, שער שלישי, סי' רט"ו.

– אם יש אדם שלא מקבל תוכחה יש מצווה לשנאתו למרות שיש סיכוי ששב, כי שנאה היא הפעלת לחץ חברתי עליו.
התוצאה שהשגנו³⁷ מהסבר זה בר' יונה היא, שלדינא אין מחלוקת בין הראשונים הנ"ל - א"א לשנוא עבריין אם לא הייתה תוכחה.

ד. "למימרא ליה לרביה למשניה"

ר' יונה כותב³⁸ עפ"י הסוגיה בפסחים כי "...יוכל לגלות הדבר בהצנע לרבו ולאיש סודו, אם ידע כי יאמנו דבריו כדברי שני עדים..." וקשה – כי כאן זה לא גדר של "אפרושי מאיסורא" אלא של שנאה, וכיצד מותר בלספר לרבו, הרי שנאתו שלו לחוטא נוצרה כשראהו עובר עבירה ונגרם כבר הנוק, אבל לספר לרבו כדי שישנאנו זו יצירת נזק, זה לשה"ר? ובאמת הח"ח מתקשה³⁹ בזה ג"כ וז"ל: "... מה בין מספר לרבו למה שכתבנו לעיל בסעיף ד' דאפילו אם שנים ראו באחד דבר עולה אסורין לספר פן עשה תשובה וכאן נמי?" ואומר הח"ח שאפשר לדייק את התשובה בדברי ר' יונה, כי באמת ר' יונה כתב⁴⁰ לגבי השנאה: "רק הרחק ירחיק מחברתו עד אשר יודע אליו כי שב מדרכו הרעה". כלומר יש הבדל בין סיפור לשה"ר ברבים לבין לספר לרבו. כאשר אדם מספר ברבים נוצר כאן נזק בלתי הפיך, נזק תמידי שאפילו אם

37 וקשה: הח"ח טען עפ"י השע"ת שכאשר ברור למוכיח שפלוני לא מקבל תוכחה, בטלה חובת התוכחה וממילא מותר לשנאתו וכו' ועפ"י זה העמדנו את הגמ' בפסחים באוויל שאינו מקבל תוכחה וכו', אבל עניין זה בכלל נתון למח' ראשונים שהובאה בהגהות מימוניות פ"ו מהל' דעות, אות ג' בין הסמ"ג שסובר כשיטת ר' יונה ובין הרא"ם שחולק ואומר שאפילו אדם שלא מקבל תוכחה יש חובה להוכיחו (אם כי לא ייענש אם לא יוכיח) והרמ"א בסי' תר"ח סעי' ב' פסק כרא"ם (וכן השו"ע מעתיק את לשון הרמב"ם מסוף פ"א מהל' "שביתת עשור", ומשמע מהמ"מ שם שהרמב"ם סובר כרא"ם שהרי דבר המפורש בכתוב אז מוכיח גם אם לא יקבלו את התוכחה, עיי"ש). אם כן, גם באוויל יש מצוות תוכחה, וכל הכלל שאומר הח"ח בנוי על דבר שהוא לא אליבא דהלכתא! ויש לתרץ – עפ"י מה שבואר שחובת תוכחה מורכבת משני דינים - תוכחה הקשורה לשנאה ומצוות תוכחה בפ"ע אז צ"ל שהדין של תוכחה שממנו אדם יכול להיפטר הוא דין התוכחה הקשורה לשנאה, כי הרי ברור שאם החוטא לא מקבל תוכחה אפשר לשנאתו, כי מטרת התוכחה הייתה כדי שלא יישאר בלב עליו, וכאן התוכחה היא לא אפקטיבית, היא לא תגרום להוצאת השנאה מהלב! לכן מדין עצם חובת התוכחה יש חובה להוכיח אבל ללא קשר לדין האחר בתוכחה שממנו כן נפטרים! (אותו דבר גם לגבי "אפרושי מאיסורא" – אם יודעים שהתוכחה לא תעזור אפשר ללכת לבי"ד גם בלי תוכחה, כי אמנם מצוות תוכחה יש, אבל לא תוכחה עם סיכוי שהיא תעזור, לכן מותר ללכת להעיד גם בלי תוכחה).

38 שערי תשובה, שער שלישי, סי' ר"כ.

39 כלל ד' מהל' לשה"ר, הלי"ה, בבאמי"ח אות כ"ח.

40 שערי תשובה, שער שלישי, סי' רט"ו.

"מכרמי שומרון"

ישוב בתשובה יישאר מגונה בעיני החברה⁴¹, לעומת זאת כאשר אדם מספר לרבו⁴² זהו נזק על-תנאי כי ברגע שרבו ידע ש"שב מדרכו הרעה" אז גנותו בעיני הרב תתבטל, ולכן אין כאן נזק של לשה"ר. לעומת זאת יש לזכור שכאשר אינו נאמן על רבו כבי תרי, אז ממילא רבו לא יוכל לשנאתו כי אינו מאמין לו, ואז הסיפור לרבו חוזר להיות לשה"ר, ואסור.

5. אדם בינוני שאינו שונא למוכיחו

ה"יד הקטנה" טוען⁴³ ששונים דינו של הבינוני מן האוויל: אם החוטא הוא בינוני "הרי זה מותר ומצווה להוכיחו בינו לבין עצמו ועל דרך תוכחה..." ו-"אם אין לו דרך שיוכיחנו בינו לבין עצמו, אזי אסור לגלות הדבר ולפרסם..." וזאת "כי אפשר ואולי כבר שב לה' מחטאו אשר חטא..." לעומת זאת "לשנאתו אסור כי שמא שב" למעשה הוא מבין שהגמרא בפסחים מדברת דווקא⁴⁴ באוויל שמשפטו לשנות באיוולתו, אבל באדם בינוני אין עניין ומצוה לשנאתו, וצריך לדונו לזכות שכבר שב בתשובה.

החפץ חיים מקשה⁴⁵ על "יד הקטנה" ממ"נ שהרי בבינוני כתב שאסור לשנאתו כי שמא שב, ולפי"ז האוויל שמותר לשנאתו לא שב, אבל אם לא שב מדוע אסור לספר עליו לשה"ר?

למעשה ניתן לתרץ את קושית הח"ח עפ"י מה שכתב ר' יונה⁴⁶: "... ואם הוא מן הבינונים אשר יזהרו מן החטא ופעמים יכשלו בו, יש עליך להטות הספק ולהכריעו לכף הזכות... ואם הדבר נוטה לכף חובה יהיה הדבר אצלך כמו ספק ואל תכריעוהו לכף חובה, - את תיאורו של האדם הראשון ברי' יונה

41 וכמ"ש ר' יונה בסי' רט"ז: "... ויהיה לבז בעיניהם אחר אשר נחם על רעתו ונסלח לו מחטאתיו".

42 וראה גם שחידש הח"ח בכלל ד' מהלכות לשה"ר, בבאמ"ח אות א', שאע"פ שאסור לספר על מעשיו הראשונים של פלוני, אפילו לאחד כזה שפלוני לא יתגנה בעיניו וכו' - לחכם צנוע אשר לא יספר לשום אדם ופלוני לא יתגנה בעיניו מותר לספר ובלבד שכוונת המספר שלא לגנאי עיניו.

43 "יד הקטנה" פ"ט מהל' דעות, דין כ"ג.

44 וכן כתב שם בסוף דין כ"ה: "... והנה כל זה הסוגיה מיידי בעיני חוטא כזה (=שמשפטו לשנות באיוולתו - ראה לעיל) שבארנו".

45 כלל ד' מהל' לשה"ר, בהגה"ה על באמ"ח אות כ"ג. הח"ח עצמו מבין שיש הבדל בין שנאת האוויל לבין סיפור לשה"ר עליו שמחמירים וכו' והוא הדין לבינוני שמותר לשנאתו ולספר עליו לשה"ר אסור.

46 שעי"ת, שער שלישי. סי רי"ח.

"איסור לשה"ר"

ניתן להעמיד בבינוני שבאמת אסור לשנאתו שמא שב, ואת תיאורו של האדם השני בר' יונה נעמיד באוויל ששונה באיוולתו שבאמת מותר לשנאתו כי הסבירות שלא שב גבוהה ולכן ניצור עליו לחץ חברתי ע"י השנאה, אבל בנוגע ללשה"ר שמוגדרת כנוק עדיין נחמיר ולא נספר.

הח"ח לעומת ה"יד הקטנה" מבין שאת מרכיבי הסוגיה ניתן לשייך גם בבינוני, כי כל מה שר' יונה העמיד את הסוגיה באוויל זה דווקא לגבי אפרושי מאיסורא", לכן להעיד על בינוני בבי"ד בשניים אסור משום שצריך להוכיחו, אבל – גם את הבינוני אפשר לשנוא (כמובן מזיד ולא שוגג). לפי הח"ח מותר גם לגלות לרבו⁴⁷ כדי שישנאנו אך לספר עליו לשה"ר כמובן שאסור כמו באוויל כי שמא שב.

הח"ח כנראה מסתמך על סתימת הדברים בשע"ת, שממנה משמע שאין לחלק בין בינוני לאוויל שכן כתב ר' יונה⁴⁸: "ודע כי אם יראה איש כי עבר חברו על דבר תורה בסתר... ולא נכון לגלותם זולתי לחכם צנוע... רק הרחק ירחיק מתברתו... וכו'". לא מצינו לכאורה חלוקה בר' יונה בין אוויל לבינוני. קשה מאוד על הח"ח - כיצד מותר לשנוא אדם ללא תוכחה?! זה הרי בלתי אפשרי לפי הרמב"ם, הסמ"ג והחינוך? אפשר לנסות ולתרוץ את הח"ח שהוא הבין שיכולה להיות מציאות שא"א להוכיח בן-אדם לא מסיבות הלכתיות (אוויל) אלא מציאותיות – כגון שאינו כאן, או שא"א להוכיחו בהצנע וכו' אלא שישאר קשה מהקשר שהובא בפס' "הוכח תוכיח" – שאומנם אם אינו מקבל תוכחה אפשר לשנאתו – אבל אם א"א להוכיחו מציאותית כלום אפשר לשנאתו?! – צריך לחכות עד שיהיה אפשר להוכיח וכו', מדוע לשנאתו מיד?

להלכה:

נראה לומר שהלכה כ"יד הקטנה". כבר נכתב לעיל שיש מקום לאחד את שיטות הסמ"ג, ה"ח"ינוך והרמב"ם עם ר' יונה, שאפשר לשנוא בן-אדם רק אם הייתה תוכחה. וגם אם הח"ח צודק ואפשר לשנוא ללא תוכחה וכך הבנתו בר' יונה, עדיין מכלל מחלוקת בראשונים לא נפקא! לכן לדינא נראה להגיד ש"היד הקטנה" צודק כאן. וככלל - יש קשר בין שנאה לתוכחה – שנאה מותרת רק לאחר תוכחה.

47 ככלל ד' מהל' לשה"ר בבאמ"ח אות כ"ז.

48 שע"ת, שער שלישי סימן רט"ו.

קונטרס

איסור והיתר

בירורים בסוגיות 'איסור והיתר',
לאסוקי שמעתתא אליבא דהלכתא,
כפי שנלמדו בשיעורי ראש הישיבה
הרב שמואל הבר.